

ПОНЯТТЯ «МИР» І «ВІЙНА» В КОНТЕКСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ТЕРОРИЗМУ²

Надворі 1762 рік. Знадобилося понад 100 років із моменту встановлення державного суверенітету як принципу міжнародного права, щоби осмислити з точки зору філософії один із центральних його наслідків для класичного міжнародного публічного права: у своєму «Суспільному договорі» Жан-Жак Руссо закладає – більш-менш побіжно – засади гуманізації війни. Ці засади є частиною відповіді Руссо на тезу Гроція³, що виграна війна виправдовує право на рабів, оскільки переможець може укласти з громадянами переможеної держави контракт про обмін їхньої свободи на життя. Війна, заперечує Руссо, «аж ніяк не є відносинами людини з людиною, але – відносинами держави з державою, за яких приватні особи стають ворогами лише випадково, тобто зовсім не як люди і навіть не як громадяни, а як солдати»⁴. Як наслідок, принаймні в континентальній філософії, війна більше не розглядається як стан, у якому окремі особи борються з іншими окремими особами чи державами, натомість – після становлення держав у новочасній Європі – як стан насильницького конфлікту між державами. Тоді як приватні війни були цілком природним предметом середньовічної і ранньомодерної юснатуралістичної філософії, аргументи Руссо слугують маркером кардинальної зміни, яку важко переоцінити з точки зору її наслідків: лише у світлі цієї зміни заклики до гуманності під час війни, особливо щодо некомбатантів, стають зрозумілими; і лише в цьому світлі можна обґрунтувати чітке розмежування кримінального права і права війни та на цій основі

¹ Філіп Гізбертц, доктор філософії, Університет Гьоттінгена, Німеччина.
Philipp Gisbertz, PhD, Georg-August-Universität Göttingen, Germany.
e-mail: philipp.gisbertz@jura.uni-goettingen.de

² Ця стаття є перекладом оригінальної німецькомовної версії статті, яка була представлена на здобуття премії для молодих дослідників Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії. – *Прим. авт.*

Philipp Gisbertz. The Concepts of “War” and “Peace” in the Context of Transnational Terrorism. Пленарна доповідь на XXVIII Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії «Мир, заснований на правах людини» (17–21 липня 2017 р., м. Лісабон, Португалія). Переклад Костянтина Горобця. – *Прим. ред.*

³ Гуго Гроцій, *О праве войны и мира* (Москва: Ладомир, 1994), кн. 3, гл. VII. Тут і далі, коли можливо, задля уникнення подвійного чи потрійного перекладу, посилання будуть робитися на доступні переклади класичних творів українською і російською мовами. – *Прим. пер.*

⁴ “La guerre n’est donc point une relation d’homme à homme, mais une relation d’État à État, dans laquelle les particuliers ne sont ennemis qu’accidentellement, non point comme hommes ni même comme citoyens, mais comme soldats”. (Українськомовний текст наведено за перекладом Олега Хоми (Жан-Жак Руссо, *Про суспільну угоду, або принципи політичного права* (Київ: Port-Royal, 2001)). – *Прим. пер.*)

відкинути ідею, яку можна знайти, наприклад, у Гоббса чи Локка, а саме, що скоєння злочину зумовлює стан війни між злочинцем і політичною спільнотою⁵. Таким чином, у XVIII ст. поняття війни проходить через зміни, що лишають окремих індивідів поза його рамками. Після Руссо розмежування внутрішніх і зовнішніх війн, проведене Пуфендорфом⁶, не може більше означати розмежування приватних і державних війн, а лише громадянських і міждержавних⁷. Тож поняття миру і війни, якими вони були на кінець XX ст., передбачають – услід за Гроцієм⁸ – що мир є антонімом війни.

Концептуальне заперечення можливості приватної війни, втім, не було загальноприйнятим чи необхідним до моменту становлення державного суверенітету й класичного міжнародного права та їх інтелектуального осмислення. Отже, постає питання, чи є концептуальний аналіз Руссо все ще застосовним у часи ерозії значущості державності й особливо у світлі транснаціонального тероризму, і якщо так, то в який спосіб. Іншими словами, як наші поняття війни і миру змінюються, якщо ми говоримо про держави, які перебувають у стані війни з терористом, тобто приватною особою? Які досягнення модерної доби ми в такий спосіб ставимо під сумнів? Чи можна все ще захищати традиційну концепцію? Я розглядатиму ці питання у три кроки: 1) спочатку я запропоную нарис історичного розвитку цих понять; 2) далі я проаналізую ці поняття з особливим фокусом на їх суб'єктному складі, цілях і способах війни, а також взаємозв'язку понять війни і миру; 3) нарешті, я звернуся до сучасної проблеми зниження значущості державності і транснаціонального тероризму. Питання тут полягає в тому, які наслідки ця динаміка порождує для понять війни і миру.

1. Поняття війни і миру в плині історії

Розвиток до Вестфальського миру

Починаючи з грецької Античності, поняття війни було предметом дискусій. Для Геракліта це «батько всіх речей»⁹, тоді як Платон у «Законах»¹⁰ порівнює її

⁵ Фома Аквінський, *Сумма теології* (Київ: Эльга, 2003), т. II, ч. 21. (64–2); Томас Гоббс, *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної і цивільної* (Київ: Дух і літера, 2000), гл. XXVI; Джон Лок, *Два трактати про врядування* (Київ: Основи, 2001), § 10–16.

⁶ Samuel Pufendorf, *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo* (Oxford: Clarendon Press, 1934), Lib. 1, Cap. 1, § 8.

⁷ Я не буду завжди згадувати концептуальну можливість громадянської війни як війни проти держави. Утім така можливість передбачена в подальшому аналізі.

⁸ Гроцій, *О праве войны и мира*, кн. 4, гл. XXI, § 1.

⁹ «War is the father and king of all: some he has made gods, and some men; some slaves and some free». («Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους.»)

Утім переклад грецького терміна *polemos* як «війна» є неточним. Наприклад, Мартін Гайдеггер перекладає *polemos* як «конфлікт» і підкреслює, що це не тотожно «війні в людському розумінні» («kein Krieg nach menschlicher Weise»), а є радше єдністю з логосом (Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1987), 47).

¹⁰ Платон, *Законы. Послезаконие. Письма* (Санкт-Петербург: Наука, 2014), 627d; 628 с.

з хворобою. Мир є бажаним станом, а війна – лише необхідним злом. Уже Платон розмежовує внутрішні і зовнішні війни, що пізніше буде концептуалізовано Пуфендорфом¹¹. Мир, досягнутий перемогою в громадянській війні, як вважає Платон, є гіршим за дружній мир взаємного возз'єднання. У такий спосіб Платон непрямо визначає дві відмінні концепції миру: мир як відсутність війни та мир як дружба. Як наслідок, поняття війни насамперед обговорюється у філософії з акцентом на умовах справедливості війни¹², що не є предметом нашого інтересу тут. У трактаті «Про обов'язки» Цицерон влучно визначає війну як насильницький спосіб вирішення конфлікту (*genus decertandi per vim*)¹³. Таким чином він визначає мету (вирішення конфлікту) і спосіб (насилля) війни. Наскільки відомо на сьогодні, найперше розмежування можливих суб'єктів війни можна знайти у Франциско де Вітторія. Він визнає право на захисну війну в окремих індивідів, тоді як на агресивну війну мають право лише спільноти. Де Вітторія не проводить відмінності ані між самозахистом і захисною війною, ані між внутрішньою монополією на легітимне застосування фізичної сили спільнотою та агресивною війною. Швидше війна виглядає синонімом фізичної сили. Водночас він був першим, хто запропонував ідею приватної війни як війни між окремими індивідами, а не як війни між державами і спільнотами¹⁴. На основі цієї ідеї і разом зі становленням світського природного права війна як така (а не лише справедлива війна) стає предметом філософії природного права сама по собі. Поняття миру, таким чином, починає обговорюватися побіжно. Самостійної значущості воно набуває насамперед у теоріях вічного миру, які стають популярними, починаючи з пізнього середньовіччя, наприклад, у Данте Аліґ'єрі, Еразма Роттердамського, Емеріка Крюсе¹⁵.

Мислителі XVII ст., чії теорії мають вагоме значення для філософії права, заслуговують на особливу увагу: Гроцій, Гоббс і Пуфендорф. Гуго Гроцій обирає приватні війни як стартову точку для своїх міркувань: він концептуалізує публічні війни як так звані повні війни (*bellum plenum*), тобто як поширення приватної війни на всі

¹¹ Pufendorf, *De Jure Naturae*, Lib. 1, Cap. 1, § 8.

¹² Для подальшого розбору цієї теми, див.: Otto Kimminich, "Krieg," In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, ed. Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel (Basel: Schwabe, 1971–2005), 1230 і далі.

¹³ Марк Туллий Цицерон, *О старости. О дружбе. Об обязанностях* (Москва: Наука, 1993), XI, 34.

¹⁴ Francisco de Vitoria, *De iure belli* (Roma: Editori Laterza, 2005). Однак теза Кіммініха (Kimminich, "Krieg," 1231), що де Вітторія сформулював поняття приватної війни, не може доводитися цим уривком.

У контексті дебатів часів Середньовіччя й Відродження, слід зазначити, що вони мали місце тоді, коли чіткого розмежування між публічною і приватною сферами, між державою й окремим індивідом не існувало: до виникнення суверенітету й національних держав правителі були приватними й публічними акторами одночасно, а спільнота розумілася швидше в персональному, а не територіальному сенсі.

¹⁵ Детальніше див.: Otto Kimminich, "Ewiger Frieden," In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, ed. Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel (Basel: Schwabe, 1971–2005), 1117 і далі.

суб'єктів¹⁶. Саме на цьому тлі він захищає право на уярмлення переможених¹⁷ – тобто розвиває саме ту аргументацію, яка пізніше приводить Руссо до заперечення ідеї приватних війн. Для Гроція мир є просто відсутністю війни. Його афоризм, натхненний Цицероном, що немає нічого проміжного між війною й миром¹⁸, є найбільш видатною у своїй суперечливості дефініцією цих двох понять аж до сьогодні. Однак якщо Цицерон визначає війну як дію, то Гроцій вважає, що її краще розуміти як певний стан боротьби або ворожнечі¹⁹. Приватні війни концептуалізовані ще більш радикально у Гоббса: люди за природою перебувають у стані війни один з одним, і мир уможливлюється лише завдяки сильній політичній владі. Тут приватна війна є прямим наслідком природного стану, тобто егоїстичного прагнення до самозбереження. Така війна визначається не фактичним насиллям, а станом невизначеності щодо ненасилля: «Бо війна полягає не лише у битві чи бойовій дії, а й у проміжку часу, коли дається достатньо знаки воля до змагання у битві. [...] Решта часу є мир»²⁰. Тут так само немає жодного проміжного стану між війною та миром, що особливо важливо для поняття миру: для Гоббса мир постає як відсутність невизначеності, що досягається у правовому стані. У такий спосіб поняття миру поєднане з ідеєю політичного і правового правління. Понад те, Гоббс відхиляється навіть більше, ніж Гроцій, від цицеронівського визначення війни: для Цицерона війна є вирішенням конфлікту, а для Гоббса – природним станом. Для Цицерона вона вимагає засобів насилля, бо мету неможливо мислити без засобів її досягнення, для Гоббса ж – через відсутність визначеної мети немає потреби і в засобах насилля. Нарешті, Пуфендорф розрізняє внутрішні (*internum/-a*) і зовнішні (*externum/-a*), а також загальні (*communis/-e*) й окремі (*particularis/-e/peculiaris/-e*) війну й мир. Мир є загальним природним станом, тоді як у політичній державі він завжди окремий, тобто, грубо кажучи, базований на договорі, який визначає внутрішній мир у державі або ж зовнішній мир між державами. На противагу миру як природному й загальному людському стану, війна може бути винятково окремою. Вона постає або як внутрішня громадянська війна, або як зовнішня війна між державами²¹. Тобто війна вже концептуалізується через її зв'язок із державою, хоча й не так чітко й фундаментально, як у Руссо.

Інший аспект приватних війн можна побачити у Гоббса й Локка: обидва мислителі розглядають злочинця як особу, яка вступила у війну з політичною спільнотою. У Гоббса ця ідея проявляється лише непрямо через його ідею про те, що громадяни передають свої необмежені права, які вони мають у природному стані війни,

¹⁶ Гроцій, *О праве войны и мира*, кн. 1, гл. I, § 1; кн. 4, гл. II, § 2–3; кн. 4, гл. III, § 9.

¹⁷ Там само, кн. 4, гл. VII.

¹⁸ Там само, кн. 4, гл. XXI, § 1.

¹⁹ Там само, кн. 1, гл. I, § 2.

²⁰ Гоббс, *Левіафан*, 153.

²¹ Pufendorf, *De Jure Naturae*, Lib. 1, Cap. 1, § 8.

суверену, який може використовувати ці права, щоби застосовувати закони²². Локк, з іншого боку, прямо вказує на те, що злочинці відвертаються від розуму й дегенерують у звіра, вступаючи в такий спосіб у війну зі спільнотою²³. Цей аргумент перегукується з фрагментом із «Суми теології», де Аквінат – хоча й без звернення до поняття війни – пише, що злочинець відщеплюється від розумного порядку й стає навіть гіршим за звіра²⁴. У такий спосіб Аквінат і Локк виправдовують смертну кару. Їхня лінія аргументації така ж стара, як і спосіб мислення про війну й ворожнечу: він з'являється ще в Іліаді, коли Ахілл відмовляє Гекторові в тому, щоби до його мертвого тіла ставилися з гідністю. Він виправдовує цю відмову, звертаючись до стану війни між ним і Гектором, який може бути порівняний з відносинами між людиною і левом або між вовком і вівцею²⁵.

Руссо і класичне міжнародне право

У політичному й правовому сенсі найбільш впливовими подіями для формування понять війни і миру в ранню модерну добу, поза сумнівом, стали Тридцятилітня війна (1618–1648 рр.) й укладення Вестфальського миру. Вестфальський мир складався з двох договорів: Мюнстерського, між імператором Священної Римської Імперії і Францією, й Оснабрюцького, між імператором і Швецією. Історики й досі диспутують, чи був Вестфальський мир маркером переходу до нової ери класичного міжнародного права²⁶, базованого на принципі суверенітету²⁷. Утім слід визнати, що в цих договорах щонайменше містяться норми щодо заборони сили й щодо публічної монополії на легітимне застосування фізичної сили²⁸. Ці норми лишають

²² Гоббс, *Левіафан*, 288–9.

²³ Локк, *Два трактати про врядування*, 222–3.

²⁴ Аквінський, *Сумма теології*, Т. II, Ч. 21. (64–2).

²⁵ В українському перекладі «Іліади» Ахілл звертається до Гектора як до пса:

«Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.

Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
Рвав би із тебе й сирим пожирив би, – таке ти накоїв!

Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї,
Хоч би і в десять, і в двадцять разів привезли мені більший

Викуп, і, зваживши на терезах, обіцяли ще стільки,

Й золотом чистим вагу твого тіла звелів замінити

Син Дарданів Пріам, – і тоді твоя мати шановна,

Що народивсь ти від неї, на ложі тебе не оплаче, –

Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!» (Гомер, *Іліада* (Харків: Фоліо, 2006))

²⁶ Stephan Hobe, *Einführung in das Völkerrecht* (Tübingen: Auflage, 2008), 36 і далі.

²⁷ Meinhard Schröder, “Der Westfälische Friede – eine Epochengrenze im Völkerrecht?” in *350 Jahre Westfälischer Friede*, ed. Meinhard Schröder (Berlin: Duncker & Humblot, 1999), 119 і далі; Siegrid Westphal, *Der Westfälische Frieden* (München: C. H. Beck, 2015), 113; Johannes Burkhardt, “Das größte Friedenswerk der Neuzeit. Der Westfälische Frieden in neuer Perspektive,” *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 49 (1998): 592 і далі.

²⁸ Повні оригінальні тексти двох мирних договорів можуть бути знайдені тут: <http://www.pax-westphalica.de> (німецькою мовою).

мало сумнівів у тому, що імператор Священної Римської Імперії, рівно як і король Франції та королева Швеції, заявляли про свої виняткові права на представництво своїх внутрішніх реалій на міжнародній арені. Для цілей же цієї статті достатньо розглянути режим міжнародного публічного права після Вестфальського миру як основу для принципу суверенітету, який, по-перше, передбачає монополію на насилля і, по-друге, федеративну владу, як її називає Локк, тобто право на зовнішнє представництво нації – і звідси право на оголошення війни й укладення миру.

Встановлення монополії на насилля означає для поняття війни, що до неї можна вдаватися лише тоді, коли держава, маючи легітимне право на насилля, не може застосувати це право щодо іншого суб'єкта – тобто коли є конфлікт між державами і коли є стан громадянської війни проти державної влади, яка фактично більше не є санкціонованою через правову систему. Руссо пояснює цю думку:

Хоча б тому, що люди, живучи в умовах первісної незалежності, не мають настільки сталого зв'язку між собою, щоб міг виникнути або стан війни, або стан миру – вони аж ніяк не є ворогами за природою. Війну породжує зв'язок між речами, а не між людьми; оскільки стан війни може народитися не з простих особистих, а лише з майнових відносин, то приватної війни, або війни людини проти людини, не існує ані в природному стані, де немає ніякої сталої власності, ані в стані суспільному, де все перебуває під владою законів²⁹.

Війна, таким чином, вимагає сталих реальних нерегульованих правом відносин. Звідси, вона не може виникнути в межах функціонуючої держави. Окремі особи не вступають у стан війни з державою, бо вони перебувають у правовому стані. Здатність держави до застосування права стає негативною дефінітивною рисою поняття війни – а отже, достатньою умовою миру, якщо розвернути аргументацію в протилежний бік. Понад те, у стані війни громадяни є ворогами як солдати і лише солдати: «Метою війни є знищення ворожої держави, і тому цілком правомірно вбивати її захисників, коли ті тримають зброю в руках; проте варто їм скласти зброю і здатися у полон, як вони вже не є ворогами або знаряддями ворога і стають просто людьми. Відтоді вже ніхто не має права на їхнє життя»³⁰. Як продемонстровано вище, Руссо в такий спосіб надає перші підстави для гуманного ставлення до некомбатантів під час війни³¹. Водночас він доповнює цицеронівську дефініцію війни

²⁹ «Par cela seul, que les hommes vivent dans leur primitive indépendance, n'ont point entre eux de rapport assez constant pour constituer ni l'état de paix ni l'état de guerre, ils ne sont point naturellement ennemis. C'est le rapport des choses et non des hommes qui constitue la guerre; et l'état de guerre ne pouvant naître des simples relations personnelles, mais seulement des relations réelles, la guerre privée ou d'homme à homme ne peut exister, ni dans l'état de nature où il n'y a point de propriété constante, ni dans l'état social où tout est sous l'autorité des lois» (Руссо, *Про суспільну угоду*, 15).

³⁰ «La fin de la guerre étant la destruction de l'Etat ennemi, on a droit d'en tuer les défenseurs tant qu'ils ont les armes à la main; mais sitôt qu'ils les posent et se rendent, cessant d'être ennemis ou instruments de l'ennemi, ils redeviennent simplement hommes et l'on n'a plus de droit sur leur vie» (Руссо, *Про суспільну угоду*, 17).

³¹ Статус комбатантів і некомбатантів є предметом інтенсивних філософських дискусій. Див., наприклад: Jeff McMahan, «Who Is Morally Liable to Be Killed in War?» *Analysis Reviews* 71(3) (2011):

фундаментальною рисою: війна є насильницьким способом вирішення конфлікту між державами – або ж проти державної влади³².

Вічний мир та ідеалізація війни у ХІХ ст.

Цілі, засоби й допустимі суб'єкти війни визначені Руссо. Вони так само можуть бути знайдені в Карла фон Клаузевіца. Він визначає: «Війна є актом насилля, що має на меті примус супротивника виконати нашу волю»³³. Фон Клаузевіц у цій дефініції прямо наслідує Цицерона, що допускає можливість приватних війн через відсутність зведення кола її суб'єктів до держав. Як стартову точку фон Клаузевіц – як і Гроцій – обирає приватні відносини: війна складається з численних дуелей³⁴. Однак інтерпретація фон Клаузевіца як теоретика приватної війни є помилковою. Хоча він і визначає мету війни як підкорення супротивника, немає жодних сумнівів у тому, що мають існувати й подальші цілі війни, які він прямо називає політичними³⁵. Його відомий афоризм, що війна є всього лише продовженням політики іншими засобами³⁶, лише підтверджує цю концепцію. Цей афоризм – як його звичай розуміють сьогодні – зовсім не знецінює політику. Швидше фон Клаузевіц визначає свого роду середньострокові цілі війни: вони завжди політичні, а тому концептуально залежні від політики. Суб'єктами війни, отже, можуть бути лише політичні агенти, тобто держави³⁷. Фон Клаузевіц розглядає війну в руслі німецького духу часу ХІХ ст. як дещо позитивне й необхідне. У цьому він погоджується з Гегелем.

Однак перш ніж перейти до обговорення гегелівської філософії війни, ми маємо зробити крок назад і повернутися до поняття миру. Воно посідає ключове місце у кантівському «Вічному мирі». Кантівська ідея ліги націй як інструменту забезпечення миру³⁸ непрямо відсилає до концепту, який ми побачили у Руссо: війна і право є взаємно виключними³⁹. Там, де авторитет права може вирішити конфлікт, війна неможлива. Однак що є миром за Кантом? Насамперед ми маємо відзначити, що Кант

544; Seth Lazar, *Sparing Civilians* (Oxford: Oxford University Press, 2015). Для ширшого огляду літератури див.: Helen Frowe, *The Ethics of War and Peace* (London: Routledge, 2016), 123–46.

³² Руссо не обговорює можливість громадянської війни. Однак ця можливість впливає з його аргументації, оскільки вона сумісна з реальними і сталими відносинами, які не перебувають під авторитетом права.

³³ “Der Krieg ist also ein Akt der Gewalt, um den Gegner zur Erfüllung unseres Willens zu zwingen”. Цитовано за: Карл фон Клаузевиц, *О войне* (Москва: Эксмо, 2007), 6.

³⁴ Схожим чином, Гроцій відстежує етимологію «bellum» до слова «duellum». Див: Гроцій, *О праве войны и мира*, кн. 2, гл. I, § 2.

³⁵ Карл фон Клаузевиц, *О войне* (Москва: Эксмо, 2007), 11–9.

³⁶ Там само, 19.

³⁷ Там само, 6.

³⁸ Иммануил Кант, “К вечному миру,” в *Сочинения в 6 т.*, Т. 6, 257–347 (Москва: Мысль, 1966).

³⁹ Див. також: Matthias-Lutz Bachmann and James Bohman, ed. *Frieden durch Recht* (Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag, 1996).

обмежує предмет свого досліду миром між державами⁴⁰. Такий мир не досягається всього лише припиненням вогню, оскільки він вимагає припинення ворожнечі, а не просто її відкладення на майбутнє⁴¹. Дефініція війни за Цицероном і Руссо, таким чином, не є прямим антонімом кантівському поняттю миру. Розмежовуючи припинення вогню і мир, Кант відходить від гроцієвської ідеї про відсутність проміжного стану між війною і миром. За Кантом, мир є відсутністю війни й ворожнечі.

Кантівські думки про мир як про припинення ворожнечі у загальній лізі націй виглядають сучасно, однак позитивні конотації війни у фон Клаузевіца й Гегеля були більш ефективними у ХІХ ст. Гегель прямо розвиває свою ідею через критику Канта. Держава як дещо ціле вимагає свого заперечення, тобто відмежування від ворога. Війна приносить внутрішню цілісність та спокій і є необхідним засобом вирішення конфліктів, які неможливо вирішити мирно. Звідси, війна є необхідним морально цінним інструментом, і лише у війні держава як колектив підтримує свою моральну якість і цілісність⁴².

Доба сучасного міжнародного права і заборона війни

Майже одночасно з фон Клаузевіцем і філософією Гегеля відбуваються перші спроби гуманізувати війну в міжнародному праві, що проявилось, наприклад, у працях Флоренса Найтінгейла, в заснуванні Генрі Дюнаном Міжнародного Комітету Червоного Хреста, в укладенні першої Женевської конвенції (1864) і Гаазьких конвенцій (1899/1907). Після досвіду двох світових війн міжнародне право змінилося: воно більше не обмежене встановленням гуманітарних правил і стає міжнародним режимом попередження й заборони війни. З Пактом Бріана-Келлога (1928) і формуванням ООН (1945) загальна заборона насилля стає частиною міжнародного права. Поняття війни майже повністю витісняється поняттям збройного конфлікту. З урахуванням світових війн і технологічного розвитку, класичний стан війни стає все менш функціональним⁴³. Утім це веде до нових форм і цілей війни.

Однак спершу зробимо ще один крок назад. Зміни в міжнародному праві й історичний шок від світових війн не пройшли без наслідків для філософії. У 1932 р. Карл

⁴⁰ На це вказує назва першого розділу: «Розділ перший, що містить попередні статті договору про вічний мир між державами».

⁴¹ Перша попередня стаття: «Жоден мирний договір не повинен вважатися таким, якщо під час його укладення приховано зберігається підстава для майбутньої війни».

⁴² Георг В. Ф. Гегель, *Основи філософії права, або Природне право і державознавство* (Київ: Юніверс, 2000), 281–2, 288–9. Доволі схожим чином – хоча фундаментально відмінно з точки зору перспективи й змісту – поціновує війну й Ніцше (Фридрих Ніцше, *Человеческое, слишком человеческое* (Москва: Академический проект, 2007), аф. 187, 477).

Для повної історії поняття війни також необхідно проаналізувати соціалістичну теорію війни, яка базується на Гегелі і фон Клаузевіці. Такий аналіз, утім, не може бути надано в цій статті. Детальніше див.: Panajotis Kondylis, *Theorie des Krieges* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1988); Walter B. Gallie, *Philosophers of Peace and War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978).

⁴³ Kimminich, “Krieg,” 45; Hobe, *Einführung in das Völkerrecht*, 44.

Шмітт виступає проти Пакту Бріана-Келлога в тому, що заборона війни завжди супроводжується застереженнями, без яких неможливе нормативне розуміння подібних договорів. Зрештою, Пакт є всього лише міжнародною декларацією ворожості. Шмітт вважає, що люди не можуть існувати політично без визначення внутрішніх і зовнішніх ворогів. Війна є поняттям-передумовою ворожості, а отже, є невід'ємною частиною політичного⁴⁴.

Після Другої світової війни дебати довкола понять війни і миру змінюють свій характер. По-перше, ідея миру переживає своє відродження. Дослідження миру й конфліктів стають самостійною академічною дисципліною. За словами одного із засновників цієї дисципліни Йогана Галтунга, мир є не лише відсутністю війни як насильницького вирішення конфлікту, але водночас певним порядком, який уможливає альтернативні шляхи вирішення конфліктів⁴⁵. По-друге, поняття війни і його відношення до поняття миру також набуває іншого бачення через нові виміри ядерного стримування: як говорилося вище, відкрита війна стає нефункціональною. Водночас стан Холодної війни демонструє, що відсутність відкритого насильницького протистояння між державами не можна вважати миром⁴⁶. Однак навіть дисфункціональність не стає фінальною точкою розвитку поняття війни: «нові війни» характеризуються транснаціональністю (тобто вони виходять за межі національних контекстів і монополій на застосування сили), асиметричністю (тобто відмінністю супротивників у розрізі стратегій і збройних технологій) і тривалістю (тобто відсутністю бажання сторін досягнути вирішення конфлікту)⁴⁷.

2. Аналіз абстрактних концептуальних рис

Які висновки ми можемо зробити з цього нарису історії концептів? Що він може сказати нам про поняття війни і миру? Почнемо з поняття війни, на основі якого ми згодом зможемо зробити висновки про поняття миру. По-перше, аналіз поняття війни має базуватися на розмежуванні війни як стану і війни як дії. По-друге, війна як дія визначається елементами засобів, цілей і суб'єктів. Однак почнімо з розмежування війни як стану і війни як дії. Згідно з Цицеронівською дефініцією, яка була схожим чином використана Руссо й фон Клаузевицем, війна є дією, тобто вирішенням конфлікту. У Гроція, Гоббса й Шмітта війна навпаки розглядається як стан: під час війни може не бути фактичного стану насилля, достатньо лише стану ворожості й невизначеності. Таке розуміння війни тісно пов'язане з відмежуванням цього поняття від поняття миру: мир більш-менш одноставно сприймається як стан – зокрема часто як відсутність війни. Утім можуть існувати ненасильницькі стани, які не можна назвати миром. Тоді як Кант запроваджує проміжне поняття припинення вогню, а Платон розмежує два види миру, такі специфічні стани ведуть Гроція і Гоббса

⁴⁴ Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen* (Berlin: Duncker & Humblot, 1963), 45 і далі.

⁴⁵ Johan Galtung, *Frieden mit friedlichen Mitteln* (Münster: Opladen, 1998), 31.

⁴⁶ Див. також: Alastair Buchan, *Der Krieg in unserer Zeit* (München: Beck, 1968), 67.

⁴⁷ Див., наприклад: Herfried Münkler, *Die neuen Kriege* (Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 2004).

до розширення поняття війни. Відповідно до їх поглядів, поняття війни позначає не-мирний стан. Це, утім, не надто переконливо. Концепція війни як насильницького вирішення конфлікту, яка користувалася широкою підтримкою майже два тисячоліття, не має ігноруватися просто через диктативну вимогу *nihil medium*, тобто відкидання проміжних понять. Це не може бути достатнім обґрунтуванням розширення загальноприйнятого поняття всупереч його повсякденному вживанню в мові.

Отже, війна має розумітися як дія. Мета цієї дії, вирішення конфлікту на користь однієї зі сторін, досягається насильницькими засобами. Починаючи з Руссо, коло можливих суб'єктів війни обмежується державами. Можна сказати, що починаючи з Руссо поняття війни стає політичним поняттям. Варто підкреслити, що зведення кола суб'єктів війни до держав невідоме теоретичній думці до Руссо. Отже, можна поставити під сумнів те, що політичний характер є необхідною рисою поняття війни. Однак – необхідні чи можливі – названі риси сучасного поняття війни як дії є адекватними.

Отже, ми розумітимемо війну як насильницьке вирішення конфлікту, яке, починаючи з модерних часів, обмежене відносинами між державами. Поняття миру, звідси, має властивість відсутності такого насильницького вирішення конфлікту. Понад те, мир вимагає певної стабільності, якщо це не просто припинення вогню. Це означає, що також вимагається відсутність ворожнечі. Як продемонстровано Руссо й Кантом, стабільність, як і відсутність війни, тісно пов'язана з існуванням правового порядку: загальний правовий порядок є достатньою умовою для відсутності війни, оскільки він уможливає альтернативні шляхи вирішення конфлікту. Це достатня умова миру відповідно до гроцієвської дефініції, і вона створює порядок, який не просто припиняє війну, але й припиняє ворожнечу між людьми на основі взаємного визнання цього порядку.

3. Війна і мир у часи транснаціонального тероризму

У цій секції ми обговорюватимемо феномен впливу транснаціонального тероризму на поняття війни і миру, проаналізовані раніше. З цією метою необхідно спершу визначити поняття транснаціонального тероризму. Хтось міг би взагалі спитати, чи можливо його концептуально відмежувати від таких феноменів як партизанська війна чи війна за свободу, або ж чи таке відмежування завжди передбачає політичне рішення щодо оцінки політичних цілей і легітимності такої боротьби. «Для когось терорист, а для когось борець за свободу» є доволі популярною критичною конструкцією в цьому сенсі. Однак, як показує Стівен Натансон, ця критика передбачає політичну оцінку, яка не обов'язково є елементом опису феномену тероризму⁴⁸. Іншими словами, як тільки ми визначимо тероризм як морально неприпустимий, а боротьбу за свободу як морально допустиму, ми не зможемо

⁴⁸ Stephen Nathanson, *Terrorism and the Ethics of War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 14.

концептуально й описово розмежувати ці два феномени. Це може мати сенс для політичної критики, але не для філософського аналізу. Якщо ж, утім, ми утримаємося від вираженої оцінки політичних цілей, тероризм цілком підлягає визначенню. Пропонуються різні концептуальні риси для побудови дефініції тероризму, як-то застосування сили проти невинних людей/некомбатантів, мета психологічного впливу на інших людей, окрім безпосередніх жертв, переслідування довгострокових політичних цілей⁴⁹. Надання точного визначення тероризму не є необхідним для нашої лінії аргументації. Швидше, достатньо продемонструвати загальну можливість надання такої дефініції. Тероризм є транснаціональним, якщо він не здійснюється державою або якщо він не здійснюється в межах однієї держави. Загальновідомі сучасні приклади такого тероризму – це Аль-Каїда чи Ісламська держава, тоді як інші терористичні групи не є активними в транснаціональному вимірі, як Тигри визволення Таміл-Іламу, ХАМАС, Фракція Червоної Армії, Боко Харам чи Ірландська Республіканська Армія. Загальновизнано, що таке розмежування не повною мірою виправдовує складність феномену транснаціонального тероризму. Зі структурної точки зору, Ісламська Держава, яка декларує територіальну незалежність і власну державність та є стороною в громадянській війні в Сирії і Північному Іраку, а також одночасно постає як терористична організація в інших країнах, не може бути прирівняна до Аль-Каїди чи інших груп, які мають свої специфічні риси. Утім типовим для транснаціонального тероризму є використання терористичних засобів за межами окремої держави. Такий радше схематичний опис феномену є достатнім для концептуальних аналітичних цілей цієї статті.

Особливо щодо ісламського тероризму, який перебуває у фокусі публічного інтересу останні кілька років, часто вживається поняття «війна з тероризмом». З урахуванням попереднього аналізу варто, утім, зробити деякі концептуальні застереження до попереднього речення, або до його прихованих наслідків: якщо ми припишемо якість війни тероризму, ми повернемося до доктрини приватних війн. Обмеження концептуально можливих суб'єктів війни лише державами не є, як було показано, необхідним, однак для цього були історичні підстави. Ці підстави, з одного боку, породжені боротьбою за політичну владу, адже фактично війни слідує за ключовими факторами сили у світі, і впродовж тривалого часу це були держави. А з іншого боку, це могли бути доволі ґрунтовні моральні підстави, які мають два аспекти.

По-перше, обґрунтування прав людини в умовах війни значною мірою базується на тому, що ми не застосовуємо поняття війни до окремих індивідів. До цих пір базова ідея полягає в тому, що не люди, а держави можуть бути у війні одна з одною. З цього можна зробити висновок, що люди є ворогами у війні лише доти, доки вони воюють проти ворожої держави. Цей непрямий статус солдатів з іншого боку фронту як ворогів не може виправдати відкидання прав людини. Це навіть більшою мірою

⁴⁹ Stephen Nathanson, *Terrorism and the Ethics of War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 14, гл. 2–3.

характерно для некомбатантів, які не мають навіть такого непрямого статусу ворогів. Однак якщо ми розширимо поняття війни до міри, коли воно включатиме також приватні війни, то цей концептуальний аргумент не матиме ніякої ваги. Відповідно до доктрини приватної війни, легко уявити супротивного солдата чи навіть – в рамках тотальної війни⁵⁰ – цілий народ як прямого ворога. Якщо ми не бажаємо відкидати принципи гуманності під час війни як центральну ідею прав людини, ми маємо надати інші підстави, ніж розширення понять війни і ворожості.

По-друге, чітке розмежування права війни і кримінального права є прямим наслідком того, що ми не розглядаємо окремих індивідів як можливих суб'єктів війни. Визнання можливості приватної війни робить аргументацію про спеціальну кримінальну відповідальність для ворогів більш імовірною. Ця ідея була популярною не лише з часів Гюнтера Якобса⁵¹, але з'являється також у Гоббса, Локка і Шмітта. Той, хто перебуває у війні зі спільнотою, є комбатантом, а не громадянином, а отже, до нього мають застосовуватися відмінні правові норми. З історичної точки зору, можна пригадати шокуюче застосування спеціального кримінального закону проти поляків під правлінням націонал-соціалізму. Більш сучасні приклади, що прямо стосуються предмета цієї статті, – це табір утримання в Гуантанамо й позаюрисдикційні вбивства за допомогою дронів. І хоча міжнародне право також може бути порушене в цих випадках⁵², очевидно, що спеціальне проголошення когось ворогом стає на заваді застосуванню національного кримінального права. Однак я не хочу заговорювати існуючу проблему, а саме транснаціональну терористичну активність: хоча застосування національного кримінального права до транснаціональних справ не є проблемою, практична реалізація рішень на основі національного кримінального права є неможливою в багатьох випадках. У цьому сенсі, не існує юридичного механізму впливу на терористів в інших державах. Утім, оскільки ми і не ставимо під сумнів ідею суверенної державності, і не робимо комплімент терористичним групам, приписуючи їм статус суверенних держав, вирішення подібних справ має лежати в площині міжнародного права, тобто в площині переговорів між суверенними державами, на чиїх територіях оперують терористи. Ці держави можуть боротися з терористами або просити про допомогу. Це, утім, відбувається в рамках національного і міжнародного права, а не у формі спеціального кримінального закону для ворогів. Однак ці держави можуть відмовитися співпрацювати. У такому разі вони мають нести відповідальність за терористичні злочини за міжнародним правом. Тобто неможливо одночасно підтримувати принцип суверенної

⁵⁰ Щодо поняття тотальної війни див.: Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, 102 і далі.

⁵¹ Günther Jakobs, "Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht," *Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht* 3 (2004): 88.

⁵² Див., наприклад: Michael Kurth, "Der völkerrechtliche Status der Gefangenen von Guantánamo Bay," *Zeitschrift für Rechtspolitik* 35 (2002): 404, а також: "Tötung eines Deutschen durch Drohnenangriff im pakistanischen Grenzgebiet," *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 11 (2013): 644–7, де заперечується порушення міжнародного права у разі вбивства за допомогою дронів під час збройного конфлікту.

державності й розширювати поняття війни аж до приватних війн. Той, хто хоче захистити суверенітет, має виступати проти такого розширення. Швидше, розширення поняття війни в розрізі її можливих суб'єктів прямо пов'язане з політичним мисленням у термінах друга й ворога, а тому несумісне з усталеними теоріями прав людини. Це було б не просто концептуальною модифікацією, але мало б значні моральні, політичні й правові наслідки. Однак я не маю на увазі під цим аргументом, що національні кримінально-правові режими в їхньому сучасному вигляді надають достатньо інструментів для попередження і покарання терористичних актів. Можливо, потрібна певна реформа з огляду на зміну соціальної ситуації. Це, утім, не є темою цієї статті, тож не буде обговорюватися тут. Що я прагнув показати, так це те, що розширення поняття війни несе в собі ризики ерозії принципу суверенітету й ризики запровадження спеціальних кримінальних законів для ворогів, що не узгоджується з ідеями універсальних прав людини й верховенства права.

Що ж стосується поняття миру, ми вже могли переконатися, що воно не має розглядатися як протилежність війни. Стосовно тероризму це означає, що – навіть якщо ми приймемо розширення кола можливих суб'єктів війни – самої лише ситуації невизначеності, загрози, ворожості недостатньо для війни, а має бути реальний терористичний акт. Подібні атаки можуть чітко простежуватися проти багатьох держав, особливо проти натівської системи колективної безпеки. Утім я хотів би запропонувати дещо інше поняття миру. Це поняття значною мірою базується на ідеї Руссо про стабільність порядку. На відміну від обговореної концептуальної традиції, я вважаю, що поняття ворожості не є доцільним для філософського чи гуманітарного дискурсів. На заміну йому ми можемо, услід за Галтунгом, говорити про порядок альтернативних форм вирішення конфліктів, щоби відмежувати мир від війни і від третіх понять, як-то припинення вогню. Це означає, що мир існує лише коли є – незважаючи на можливі напруженості, загрози й акти насильства – стабільний, наприклад правовий чи дипломатичний, порядок, у якому конфлікти можуть вирішуватися у ненасильницький спосіб. Ця дефініція близька до розмежування дружби і ворожнечі, однак вона не використовує неградаційну і завжди конфлікт-орієнтовану термінологію ворожнечі⁵³; і через можливість ненасильницького вирішення конфліктів вона радше передбачає принципово миро-орієнтоване й розумо-орієнтоване майбутнє, а тому, я вважаю, вона має розумітися не лише як концентрація теорій дружби, але й як самостійна концепція. Ця дефініція може також прояснити і систематизувати диференціацію між миром, війною і припиненням вогню: тоді як конфлікти у насильницький спосіб вирішуються у війні, а в ненасильницький спосіб – у мирі, припинення вогню є станом, у якому конфлікт заморожується і не вирішується взагалі⁵⁴.

⁵³ Щодо оригінального значення поняття ворожості див.: Цицерон, *О старості. О дружбе. Об обов'язностях*, I 12 (37).

⁵⁴ Допустимим прикладом може бути конфлікт, який намагаються вирішити не через застосування насилля, а швидше через загрозу його застосування – наприклад, Холодна війна.

Підсумовуючи, можна сказати, що хоча поняття війни і миру історично інтерпретувалися у багато політичних, правових і філософських способів, вони тим не менш можуть бути визначені доволі чітко. Війна має розумітися як насильницьке вирішення конфлікту між державами – а не як гоббсівський стан тривалої невизначеності. Мир вимагає щонайменше відсутності війни. Якщо ми не сприймаємо мир як протилежність війни, то можливо визначити його через ознаки відсутності ворожнечі, або ж, що ще краще, через порядок альтернативного вирішення конфліктів. Між цими двома поняттями є третє, яке у кантівських термінах може бути назване припиненням вогню. Під час припинення вогню не відбуваються насильницькі дії, однак немає й жодного іншого способу вирішення конфлікту. Поширення поняття війни на терористичні акти й контртероризм заперечує новочасне обмеження кола можливих суб'єктів війни державами, а тому несе ризики легітимації ерозії гуманізму під час війни, так само як і ерозії принципу суверенітету й розмежування кримінального права і права війни. Як видається, все ж більш адекватним підходом є вирішення проблеми транснаціонального тероризму в термінах миру, коли насильницькі акти юридично караються в порядку альтернативного вирішення конфліктів, а не в термінах війни і миру, що може призвести до емоційної, а не раціональної легітимації риторики ворожості.

© Ф. Гізбертц, 2019

Бібліографія

- Аквинский, Фома. *Сумма теологии*. Т. 2. Київ: Эльга, 2003.
- Гегель, Георг В. Ф. *Основы философии права, або Природне право і державознавство*. Київ: Юніверс, 2000.
- Гоббс, Томас. *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної і цивільної*. Київ: Дух і літера, 2000.
- Гомер. *Іліада*. Харків: Фоліо, 2006.
- Гроцій, Гуго. *О праве войны и мира*. Москва: Ладомир, 1994.
- Кант, Иммануил. “К вечному миру.” В *Сочинения в 6 т.*, Т. 6, 257–347. Москва: Мысль, 1966.
- Клаузевиц, Карл фон. *О войне*. Москва: Эксмо, 2007.
- Лок, Джон. *Два трактата про врядування*. Київ: Основи, 2001.
- Ницше, Фридрих. *Человеческое, слишком человеческое*. Москва: Академический проект, 2007.
- Платон. *Законы. Послезаконие. Письма*. Санкт-Петербург: Наука, 2014.
- Руссо, Жан-Жак. *Про суспільну угоду, або принципи політичного права*. Переклад та коментар Олега Хоми. Київ: Port-Royal, 2001.
- Цицерон, Марк Туллий. *О старости. О дружбе. Об обязанностях*. Москва: Наука, 1993.
- Bachmann, Matthias-Lutz, and James Bohman, ed. *Frieden durch Recht*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag, 1996.
- Buchan, Alastair. *Der Krieg in unserer Zeit*. München: Beck, 1968.
- Burkhardt, Johannes. “Das größte Friedenswerk der Neuzeit. Der Westfälische Frieden in neuer Perspektive.” *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*. 49 (1998): 592–612.

- Frowe, Helen. *The Ethics of War and Peace*. London: Routledge, 2016.
- Gallie, Walter B. *Philosophers of Peace and War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Galtung, Johan. *Frieden mit friedlichen Mitteln*. Münster: Opladen, 1998.
- Heidegger, Martin. *Einführung in die Metaphysik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1987.
- Hobe, Stephan. *Einführung in das Völkerrecht*. Tübingen: Auflage, 2008.
- Jakobs, Günther. "Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht." *Höchstrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht* 3 (2004): 88–95.
- Kimminich, Otto. "Ewiger Frieden." In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, edited by Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel. Basel: Schwabe, 1971–2005
- Kimminich, Otto. "Krieg." In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, edited by Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel. Basel: Schwabe, 1971–2005.
- Kondylis, Panajotis. *Theorie des Krieges*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1988.
- Kurth, Michael. "Der völkerrechtliche Status der Gefangenen von Guantánamo Bay." *Zeitschrift für Rechtspolitik* 35 (2002): 404–7.
- Lazar, Seth. *Sparing Civilians*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- McMahan, Jeff. "Who Is Morally Liable to Be Killed in War?" *Analysis Reviews* 71(3) (2011): 544–59.
- Münkler, Herfried. *Die neuen Kriege*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 2004.
- Nathanson, Stephen. *Terrorism and the Ethics of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Pufendorf, Samuel. *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*. Oxford: Clarendon Press, 1934.
- Schmitt, Carl. *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot, 1963.
- Schröder, Meinhard. "Der Westfälische Friede – eine Epochengrenze im Völkerrecht?" In *350 Jahre Westfälischer Friede*, edited by Meinhard Schröder, 119–37. Berlin: Duncker & Humblot, 1999.
- "Tötung eines Deutschen durch Drohnenangriff im pakistanischen Grenzgebiet." *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 11 (2013): 644–7.
- De Vitoria, Francisco. *De iure belli*. Roma: Editori Laterza, 2005.
- Walzer, Michael. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books, 2015.
- Westphal, Siegrid. *Der Westfälische Frieden*. München: C. H. Beck, 2015.

Bibliography

- Thomas von Aquin. *Summa teolohyy* [Summa Theologica]. T. 2. Kyiv: Elha, 2003.
- Hegel, Georg F. W. *Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo* [Elements of the Philosophy of Right]. Kyiv: Yunivers, 2000.
- Hobbes, Thomas. *Leviafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi i tsyvilnoi* [Leviathan]. Kyiv: Dukh i litera, 2000.
- Homer. *Iiada*. Kharkiv: Folio, 2006.
- Grotius, Hugo. *O prave voiny y myra* [De jure belli ac pacis libri tres]. Moscow: Ladomyr, 1994.
- Kant, Immanuel. "K vechnomu myru [Perpetual Peace]." V *Sochyneniya* v 6 t., T. 6, 257–347. Moscow: Mysl, 1966.
- Clausewitz, Carl von. *O voine* [On War]. Moscow: Eksmo, 2007.
- Locke, John. *Dva traktaty pro vriaduvannia* [Two Treatises of Government]. Kyiv: Osnovy, 2001.
- Nietzsche, Friedrich. *Chelovecheskoe, slyshkom chelovecheskoe* [Human All Too Human]. Moscow: Akademycheskyi proekt, 2007.

- Plato. *Zakony. Poslezakonye. Pysma* [The Laws]. Saint-Petersbug: Nauka, 2014.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyppy politychnoho prava* [On the Social Contract]. Pereklad ta komentar Oleha Khomy. Kyiv: Port-Royal, 2001.
- Marcus Tullius Cicero. *O starosty. O druzhbe. Ob obiazannostiakh* [On Duties]. Moscow: Nauka, 1993.
- Bachmann, Matthias-Lutz, and James Bohman, ed. *Frieden durch Recht*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag, 1996.
- Buchan, Alastair. *Der Krieg in unserer Zeit*. München: Beck, 1968.
- Burkhardt, Johannes. "Das größte Friedenswerk der Neuzeit. Der Westfälische Frieden in neuer Perspektive." *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 49 (1998): 592–612.
- Frowe, Helen. *The Ethics of War and Peace*. London: Routledge, 2016.
- Gallie, Walter B. *Philosophers of Peace and War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Galtung, Johan. *Frieden mit friedlichen Mitteln*. Münster: Opladen, 1998.
- Heidegger, Martin. *Einführung in die Metaphysik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1987.
- Hobe, Stephan. *Einführung in das Völkerrecht*. Tübingen: Auflage, 2008.
- Jakobs, Günther. "Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht." *Höchstrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht* 3 (2004): 88–95.
- Kimminich, Otto. "Ewiger Frieden." In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, edited by Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel. Basel: Schwabe, 1971–2005.
- Kimminich, Otto. "Krieg." In *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, edited by Joachim Ritter, Karlfried Gründer, Gottfried Gabriel. Basel: Schwabe, 1971–2005.
- Kondylis, Panajotis. *Theorie des Krieges*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1988.
- Kurth, Michael. "Der völkerrechtliche Status der Gefangenen von Guantánamo Bay." *Zeitschrift für Rechtspolitik* 35 (2002): 404–7.
- Lazar, Seth. *Sparing Civilians*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- McMahan, Jeff. "Who Is Morally Liable to Be Killed in War?" *Analysis Reviews* 71(3) (2011): 544–59.
- Münkler, Herfried. *Die neuen Kriege*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch, 2004.
- Nathanson, Stephen. *Terrorism and the Ethics of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Pufendorf, Samuel. *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*. Oxford: Clarendon Press, 1934.
- Schmitt, Carl. *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot, 1963.
- Schröder, Meinhard. "Der Westfälische Friede – eine Epochengrenze im Völkerrecht?" In *350 Jahre Westfälischer Friede*, edited by Meinhard Schröder, 119–37. Berlin: Duncker & Humblot, 1999.
- "Tötung eines Deutschen durch Drohnenangriff im pakistanischen Grenzgebiet." *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 11 (2013): 644–7.
- De Vitoria, Francisco. *De iure belli*. Roma: Editori Laterza, 2005.
- Walzer, Michael. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books, 2015.
- Westphal, Siegrid. *Der Westfälische Frieden*. München: C. H. Beck, 2015.

Філіп Гізбертц. Поняття «мир» і «війна» в контексті транснаціонального тероризму

Анотація. Історично існувало багато різних концептуалізацій «війни» і «миру». Більш наближений погляд дозволяє визначити ці поняття доволі чітко: війна визначається як

насильницьке вирішення конфлікту між державами або ж як стан насилля чи тривалої невизначеності. Мир вимагає щонайменше відсутності війни. Якщо ми не розглядаємо його як антонім війни, видається можливим його визначення через відсутність ворожості чи – навіть краще – через порядок ненасильницького вирішення конфлікту. Розмови про «війну з тероризмом» заперечують новочасні обмеження кола можливих суб'єктів війни, а також розвивають розмежування права війни і кримінального права. Більш обґрунтованим виглядає підхід до боротьби з тероризмом у термінах миру, коли насильницькі акти юридично караються в порядку альтернативного вирішення конфлікту.

Ключові слова: війна; мир; тероризм; транснаціональність; міжнародне право; право збройних конфліктів; суверенітет; Гроцій; Гоббс; Руссо.

Филип Гизбертц. Понятия «мир» и «война» в контексте транснационального терроризма

Аннотация. Исторически существовало много разных концептуализаций «войны» и «мира». При ближайшем рассмотрении можно определить эти понятия довольно четко: война определяется как насильственное разрешение конфликта между государствами либо как состояние насилия или длительной неопределенности. Мир требует, как минимум, отсутствия войны. Если мы не рассматриваем его как антоним войны, представляется невозможным его определение через отсутствие враждебности или – даже лучше – через порядок ненасильственного разрешения конфликта. Разговоры о «войне с терроризмом» отрицают современное ограничение круга возможных субъектов войны, а также размыывают разграничение права войны и уголовного права. Более обоснованным выглядит подход к борьбе с терроризмом в терминах мира, когда насильственные акты юридически наказываются в порядке альтернативного решения конфликта.

Ключевые слова: война; мир; терроризм; транснациональность; международное право; право вооруженных конфликтов; суверенитет; Гроций; Гоббс; Руссо.

Philipp Gisbertz. The Concepts of “War” and “Peace” in the Context of Transnational Terrorism

Abstract. Historically there are many conceptualizations of “war” and “peace”. Taking a closer look, we can nevertheless specify these concepts rather clearly: war is defined as violent conflict resolution between states or as a condition of violence or continuing uncertainty. Peace requires at least the absence of war. As long as we do not consider it the contradictory antonym to war, it seems plausible to specify it by the feature of the absence of enmity or – even better – as an order of non-violent conflict resolution. To speak of a “war on terrorism” negates the modern restriction of possible agents in war, i.e. that only states can be war parties, and it bears the risk of an erosion of humanity in war as well as of the distinction between martial and criminal law. It seems better justified to deal with transnational terrorism within terms of peace, in which violent acts are legally prosecuted in an order of alternative conflict resolution.

Keywords: war; peace; terrorism; transnationality; public international law; law in armed conflicts; sovereignty; Grotius; Hobbes; Rousseau.

Одержано / Received 01.05.2019